

OBOR UČITELSTVÍ PRO MATEŘSKÉ ŠKOLY Z POHLEDU INOVATIVNÍCH ZMĚN

Alena Nelešovská, Eva Šmelová

***Anotace:** Příspěvek seznamuje s dílčími výsledky výzkumu realizovaného v rámci projektu ESF Evaluace a inovativní aplikace bakalářského studijního programu oboru Učitelství pro mateřské školy realizovaného na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.*

***Abstract:** The contribution introduces partial results of a research realized within ESF focusing on innovation of the Teaching Profession for Kindergartens study field on the Faculty of Education at Palacky University Olomouc.*

Úvod

K záměrům Bílé knihy (2001) v oblasti terciárního sektoru patří zajistit prostupnost a modulární stavbu studijních a vzdělávacích programů. Takto koncipované studijní programy s využívajícím kreditovým systémem by měly umožnit pokračovat ve studiu podle potřeby v rámci celoživotního vzdělávání. Prostupnost terciárního sektoru je naplňována v souladu s Boloňskou deklarací. Jedním z prostředků naplňování tohoto principu je modulová stavba studia.

Na uvedenou skutečnost reagoval řešitelský tým pod vedením prof. PhDr. Aleny Nelešovské, CSc. v projektu nazvaném *Evaluace a inovativní aplikace bakalářského studijního programu oboru Učitelství pro mateřské školy*. Projekt je řešený za podpory ESF v rámci dvouletého období (2005–2007) na Pedagogické fakultě UP v Olomouci na Katedře primární pedagogiky. Předmětem projektu je na základě evaluačních přístupů inovovat stávající bakalářský studijní program u oboru Učitelství pro mateřské školy do podoby modulového uspořádání (včetně kreditového systému).

1 Modularizace studijního programu oboru Učitelství pro MŠ

Modularizací stávajícího studijního programu reflektuje řešitelský tým potřebu inovativních změn v profesní přípravě učitelů mateřských škol. Stávající studijní program byl přestrukturován do modulové podoby. Jedná se o:

- modul všeobecně vzdělávací,
- modul pedagogicko-psychologický,
- modul odborně předmětový,
- modul předmětových didaktik,
- modul pedagogických praxí.

Při inovaci studijního programu byl sledován nejenom princip modularizace, ale i princip gradace, prostupnosti a volitelnosti. Přínos inovace nově konstruovaného kurikula byl ověřován v rámci výzkumu, který tvořil nedílnou součást projektu. Řešitelský kolektiv uskutečnil v průběhu realizace projektu řadu výzkumných aktivit, jejichž prostřednictvím mapoval správnost nastavení inovovaného studijního programu (schéma 1).

2 Realizace výzkumu

Následující schéma specifikuje hlavní fáze realizovaného projektu a realizované výzkumné aktivity.

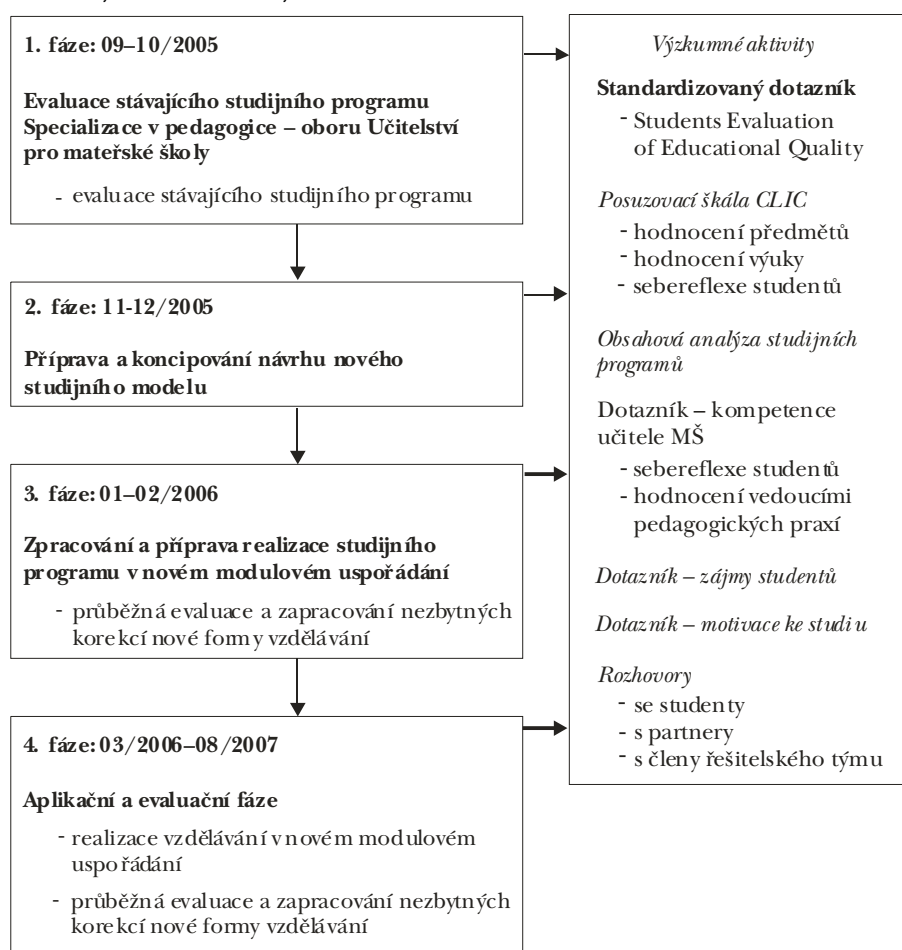

Schéma 1: Fáze projektu

3 Dílčí výsledky výzkumu

K důležitým ukazatelům efektivnosti inovovaného studijního programu řadíme úroveň rozvoje profesních kompetencí.

Respondenti výzkumu – studenti oboru Učitelství pro mateřské školy na PdF UP v Olomouci:

- kontrolní skupina A: studenti 1. ročníku studující v tradičním studijním programu,
- kontrolní skupina B: studenti 3. ročníku studující v tradičním studijním programu,
- experimentální skupina C: studenti 2. ročníku studující v inovovaném studijním programu v podobě modulového uspořádání.

Výzkumný nástroj – zvolily jsme dotazník zaměřený na sebehodnocení studentů oboru Učitelství pro MŠ na oblast profesních kompetencí. Dotazník byl zpracován (Šmelová 2005) na základě návrhu profesního standardu vytvořeného v rámci projektu resortního výzkumu MŠMT ČR č. LS 20007 Podpora práce učitelů (2001). Dotazník obsahuje sedm částí, které jsou zaměřeny na profesní kompetence učitele MŠ. Každá oblast kompetencí je tvořena souborem vědomostí a dovedností nezbytných pro výkon profese učitele mateřské školy (příloha 1).

Cíl výzkumu – za cíl výzkumu jsme si stanovily zmapovat prostřednictvím dotazníkového šetření, jak studenti hodnotí úroveň vlastních profesních kompetencí.

Výzkumné předpoklady a výsledky – při provádění inovace studijního programu do modulového uspořádání jsme považovaly za nezbytné, zjistit oblasti, které studenti vnímají pro zvládnutí profesních dovedností jako problematické. Zjištěné skutečnosti jsme braly jako východisko pro realizované inovace studijního programu.

Doba realizace sběru dat – studenti prováděli sebehodnocení na konci jednotlivých ročníků.

3.1 Sebehodnocení studentů 1. ročníku

Úroveň profesních kompetencí 1. ročník		1	2	3	4
K1	Kompetence předmětová	12	36,1	50	1,9
K2	Kompetence didaktická a psychodidaktická	0	37,25	52,25	10,5
K3	Kompetence pedagogická	17,9	37	40,2	4,9
K4	Kompetence diagnostická a intervenční	1,1	25,3	45,8	27,8
K5	Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní	11,1	36,9	46,6	5,4
K6	Kompetence manažerská a normativní	9,4	14,4	42,5	33,7
K7	Kompetence profesně kultivující	20,2	49	27,7	3,1

Tab. 1: Sebehodnocení úrovně profesních kompetencí studentů 1. ročníku

Stupnice hodnocení – zvládám:

1 výborně

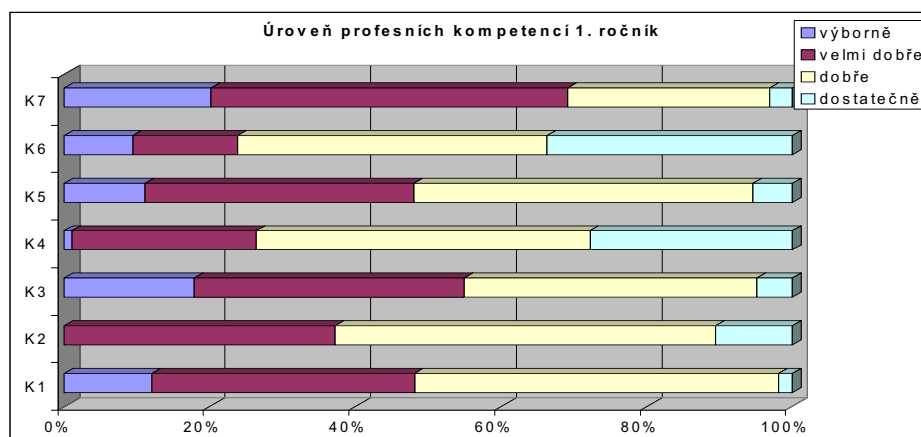
2 velmi dobře

3 dobře

4 dostatečně

5 nezvládám (není v tabulce ani v grafu uváděna, neboť ji studenti v žádném případě neuváděli).

Hodnocení je uváděno v %

Graf 1: Sebehodnocení úrovně profesních kompetencí studentů 1. ročníku

Komentář:

Kompetence předmětová – studenti hodnotí kompetenci předmětovou zejména na úrovni *velmi dobře* (36,1 %) a *dobře* (50 %). Nižší úroveň dovedností vnímají studenti zejména v disponování uživatelskými informačními a komunikačními technologiemi a multidisciplinární jazykové a matematicko-přírodovědné naukové znalosti. Naopak v této oblasti studenti pozitivně hodnotí již od 1. ročníku vlastní talentové předpoklady, což koresponduje se zaměřením a požadovanými předpoklady studia.

Kompetence didaktická a psychodidaktická – kompetence didaktická a psychodidaktická je studenty vnímána jako jedna z nejnáročnějších a nejproblematictějších. Studenti hodnotí úroveň této kompetence jako *velmi dobře* (37,25 %), *dobře* (52,25 %) a *dostatečně* (10,5 %).

Kompetence pedagogická – dovednosti v oblasti kompetence pedagogické hodnotí studenti na úrovni *výborně* (17,9 %), *velmi dobře* (37 %), *dobře* (40,2 %) a *zvládám dostatečně* (4,9 %). Pokud vezmeme v úvahu, že se tato kompetence vztahuje k dovednosti: uspokojovat individuální potřeby dětí, ovládat procesy předškolního vzdělávání, podporovat individuální kvality dětí apod., vidíme jednoznačně u studentů tendenci nadhodnocení vlastních profesních znalostí a dovedností.

Kompetence diagnostická a intervenční – kompetence diagnostická a intervenční vyžaduje zvládnout dovednosti pedagogické diagnostiky, osvojit si vědomosti z patopsychologie, biologie dítěte, psychologie osobností apod. Tuto oblast vnímají studenti taktéž jako náročnou. Na úrovni *výborně* se hodnotí studenti pouze v 1,1 %, na úrovni *velmi dobře* v 25,3 %, *dobře* ve 45,8 % a *dostatečně* v 27,8 %.

Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní – tato oblast patří k dalším, v nichž studenti vnímají řadu vlastních nedostatků a absenci potřebných vědomostí. Kompetenci hodnotí na úrovni *výborně* (11,1 %), *velmi dobře* (36,9 %), *dobře* (46,6 %) a *dostatečně* (5,4 %). Uvedené potíže se odvíjí od skutečnosti, že studenti neabsolvovali většinu předmětů vztahující se k rozvoji této kompetence.

Kompetence manažerská a normativní – studenti s touto oblastí mají velmi malé zkušenosti, což se opět odráží v jejich sebehodnocení. Na úrovni *výborně* se hodnotí pouze 9,4 %, *velmi dobře* 14,4 %, *dobře* 42,5 % a *dostatečně* 33,7 %.

Kompetence profesně kultivující – ani v této oblasti si studenti nejsou dostatečně jistí. Kompetenci hodnotí na úrovni *výborně* (20,2 %), *velmi dobře* (49 %), *dobře* 27,7 % a *dostatečně* (3,1 %).

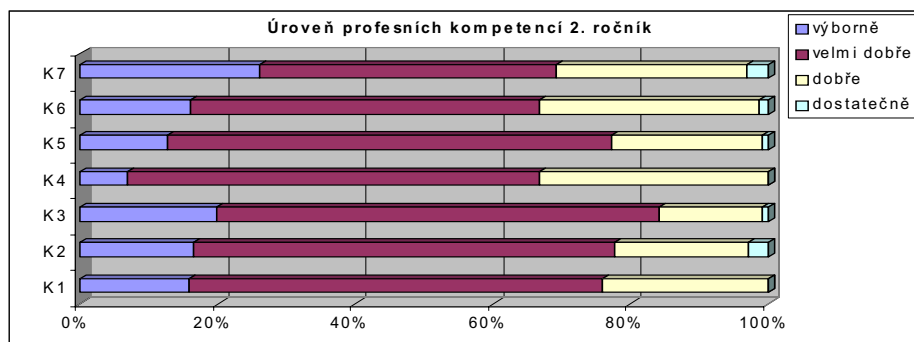
Dílčí závěry

Ve všech sledovaných oblastech je zřejmá tendence k nadhodnocování vlastních profesních kompetencí nezbytných pro profesi učitele mateřské školy. Problematické kompetence didaktické a psychodidaktické, taktéž diagnostické a intervenční, sociální, psychosociální a komunikativní, manažerské a normativní vyplývají ze skutečnosti, že v 1. ročníku se s touto problematikou studenti ještě nesetkali. Ve studijním programu 1. ročníku jsou zařazeny zejména předměty modulu všeobecně vzdělávacího a pouze v malé míře předměty modulu pedagogicko-psychologického.

3.2 Sebehodnocení studentů 2. ročníku

Kompetence 2. ročník		1	2	3	4
K1	Kompetence předmětová	15,8	60	24,2	0
K2	Kompetence didaktická a psychodidaktická	16,6	61,15	19,45	2,8
K3	Kompetence pedagogická	19,9	64,2	15	0,9
K4	Kompetence diagnostická a intervenční	6,8	60	33,2	0
K5	Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní	12,65	64,5	21,9	0,9
K6	Kompetence manažerská a normativní	16	50,7	32	1,3
K7	Kompetence profesně kultivující	26,2	43,1	27,7	3

Tab. 2: Sebehodnocení úrovně profesních kompetencí studentů 2. ročníku

Graf 2: Sebehodnocení úrovně profesních kompetencí studentů 2. ročníku

Komentář:

Kompetence předmětová – studenti hodnotí kompetenci předmětovou na úrovni *výborně* (15,8 %), *velmi dobře* (60 %) a *dobře* (24,2 %). Lze konstatovat, že studenti po dvou letech studia nabývají v této oblasti větší jistotu, neboť již mají absolvovaný studijní předmět počítač pro učitele, grafické programy a multimédia, prohlubují si své dovednosti v oblasti výchov. Jsou vedeni k aplikaci a propojování získaných vědomostí a dovedností ve smysluplných souvislostech.

Kompetence didaktická a psychodidaktická – kompetence didaktická a psychodidaktická, která patřila u studentů 1. ročníku k jedné z neproblematičtějších, zaznamenala již ve 2. ročníku z pohledu respondentů kvalitativně vyšší úroveň. Studenti hodnotí úroveň této kompetence *výborně* (16,6 %), *velmi dobře* (61,15 %), *dobře* (19,45 %) a *dostatečně* (pouze 10,5 %). Ve 2. ročníku vstupují již v širší míře studenti do výuky předmětů, v nichž jsou seznamováni s danou problematikou. Na předměty 1. ročníku např. základy filozofie a pedagogika, předškolní pedagogika, pedagogická diagnostika apod. navazují předměty speciálních pedagogicko-psychologických disciplín a základy speciální pedagogiky (např. pedagogická psychologie, sociologie rodiny a výchovy, sociální psychologie). Uvedená skutečnost se tak odráží pozitivně i v sebehodnocení studentů.

Kompetence pedagogická – dovednosti v oblasti kompetence pedagogické hodnotí studenti na úrovni *výborně* (19,9 %), *velmi dobře* (64,2 %), *dobře* (15 %) a *zvládám dostatečně* (již pouze 0,9 %). Tento posun opět souvisí s přibývajícím předměty, které souvisí již se specifickou přípravou pro výkon profese učitele mateřské školy.

Kompetence diagnostická a intervenční – v rámci kompetence diagnostické a intervenční opět vidíme z pohledu studentů jejich kvalitativní posun v oblasti hodnocené kompetence. I když tuto kompetenci hodnotili studenti od 1. ročníku jako náročnou, v níž pocítovali řadu potíží, již ve 2. ročníku ji hodnotí výrokem *výborně* (6,8 %), *velmi dobře* (60 %), *dobře* (33,2 %), položka *dostatečně* se v hodnocení neobjevuje.

Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní – tato oblast patří k dalším, v nichž studenti vnímali řadu vlastních nedostatků. Ve 2. ročníku již zaznamenáváme opět výrazný kvalitativní posun. Kompetenci hodnotí na úrovni *výborně* (12,65 %), *velmi dobře* (64,5 %), *dobře* (21,9 %) a *dostatečně* (pouze 0,9 %). Lze se domnívat, že tento posun je spojený zejména s nárůstem odborných předmětů.

Kompetence manažerská a normativní – studenti se již v rámci pedagogické praxe, výuky předmětu Předškolní pedagogika, Pedagogický a školský management apod. seznamují s podmínkami fungování mateřské školy, s legislativou a dokumenty vztahujícími se k výkonu profese učitele mateřské školy. Studenti se hodnotí na úrovni *výborně* (16 %), *velmi dobře* (50,7 %), *dobře* (32 %) a *dostatečně* (1,3 %).

Kompetence profesně kultivující – u studentů nadále přetrvává v této oblasti značná nejistota, což se odráží v hodnocení, které se minimálně odlišuje od hodnocení studentů 1. ročníku. Kompetenci hodnotí na úrovni *výborně* (26,2 %), *velmi dobře* (43,1 %), *dobře* (27,7 %) a *dostatečně* (3 %).

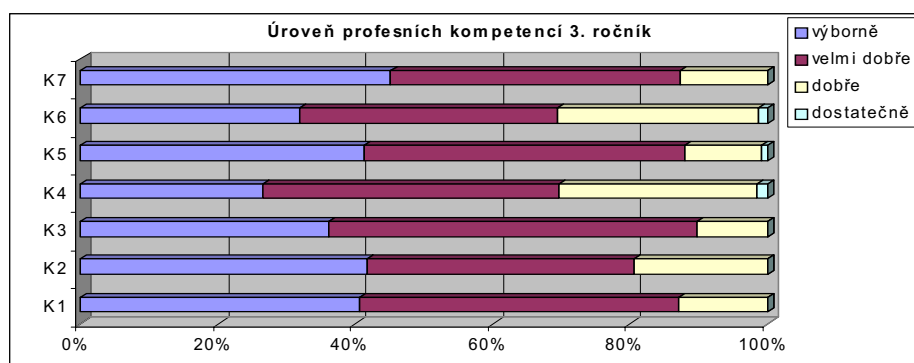
Dílčí závěry

Můžeme konstatovat, že ve většině sledovaných kompetencí došlo v sebehodnocení studentů ke kvalitativnímu posunu. Nadále zůstává z pohledu studentů 2. ročníku jako problematická zejména kompetence didaktická a psychodidaktická, kompetence sociální, psychosociální a komunikativní, kompetence manažerská a normativní a kompetence profesně kultivující. Jedná se o většinu sledovaných kompetencí, na což bude třeba opět v rámci inovací reagovat a provést nezbytné korekce.

3.3 Sebehodnocení studentů 3. ročníku

Kompetence 3. ročník		1	2	3	4
K1	Kompetence předmětová	40,7	46,3	13	0
K2	Kompetence didaktická a psychodidaktická	41,7	38,85	19,45	0
K3	Kompetence pedagogická	36,1	53,7	10,2	0
K4	Kompetence diagnostická a intervenční	26,5	43,2	28,7	1,6
K5	Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní	41,2	46,7	11,2	0,9
K6	Kompetence manažerská a normativní	32	37,5	29,1	1,4
K7	Kompetence profesně kultivující	45,2	42	12,8	0

Tab. 3: Sebehodnocení úrovně profesních kompetencí studentů 3. ročníku

Graf 3: Sebehodnocení úrovně profesních kompetencí studentů 3. ročníku

Komentář:

Kompetence předmětová – u studentů 3. ročníku zde vidíme již značný kvalitativní posun. Za slabší článek této kompetence považují studenti zejména zvládnutí multidisciplinárních naukových znalostí v oblasti jazykové, matematicko-přírodovědné a vlastivědné. Studenti hodnotí kompetenci předmětovou na úrovni *výborně* (40,7 %), *velmi dobře* (36,3 %) a *dobře* (pouze 13 %).

Kompetence didaktická a psychodidaktická – patří po celé období studia z pohledu studentů k nejnáročnějším. Přesto vidíme, že ve 3. ročníku studenti hodnotí danou kompetenci již výrokem *výborně* (41,7 %), *velmi dobře* (38,85 %), *dobře* (19,45 %).

Kompetence pedagogická – dovednosti vztahující se ke kompetenci pedagogické hodnotí studenti na úrovni *výborně* (36,1 %), *velmi dobře* (53,7 %), *dobře* (10,2 %). Tuto kompetenci hodnotí studenti jako nejlépe zvládnutou. Rozvoj pedagogické kompetence se vztahuje zejména k předmětům speciální pedagogika, patopsychologie, předškolní pedagogika, vývojová psychologie, pedagogická praxe.

Kompetence diagnostická a intervenční – kompetenci diagnostickou a intervenční řadíme ke kompetencím, které studenti považují za velmi náročné a její zvládnutí hodnotí i přes určitý kvalitativní posun nadále v rozmezí *výborně až dostatečně*. Je zajímavé, že ve 2. ročníku se hodnocení na úrovni dostatečně neobjevuje a ve 3. ročníku opět ano (1,6 %). Jedná se sice o menší procento, přesto tato skutečnost vyžaduje naši pozornost. Lze uvést, že na základě zpětné vazby získané od vysokoškolských učitelů, učitelů pedagogických praxí došlo u studentů k větší kritičnosti pohledu na sledované kompetence. Uvedená skutečnost ukazuje, že studenti na konci bakalářského studia si již dalece více uvědomují složitost problematiky předškolního vzdělávání.

Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní – tato oblast vykazuje také přetrvávající hodnocení na úrovni *výborně až dostatečně*. Studenti hodnotí kompetenci *výborně* (41,2 %), *velmi dobře* (46,7 %), *dobře* (11,2 %) a *dostatečně* (0,9 %). Hodnocení dostatečně zůstává od 2. ročníku nezměněno.

Kompetence manažerská a normativní – po absolvování souvislé pedagogické praxe můžeme zaznamenat rozvoj manažerské a normativní kompetence, neboť tato problematika tvoří její nedílnou součást. Hodnocení této kompetence je u studentů 3. ročníku na úrovni *výborně* (32 %), *velmi dobře* (37,5 %), *dobře* (29,1 %) a *dostatečně* (1,4 %).

Kompetence profesně kultivující – u studentů nadále přetrvává u této kompetence značná nejistota, přesto můžeme zaznamenat vyšší procentuální sebehodnocení zejména na úrovni *výborně* (45,2 %). Hodnocení na úrovni *velmi dobře* je (42 %), *dobře* (12,8 %). Kompetence profesně kultivující má přímý vztah zejména k předmětům všeobecně vzdělávacím a výchovným, souvisí i s reflektivní zkušeností studentů z pedagogické praxe.

Dílčí závěry

Z výsledků sebehodnocení studentů 3. ročníku je zřejmé, že větší pozornost bude vyžadovat rozvoj kompetence didaktické a psychodidaktické, kompetence diagnostické a intervenční, kompetence sociální, psychosociální a komunikativní. Uvedené kompetence hrají velmi důležitou roli při zvládnání práce s předškolním kurikulem. Za nezbytné lze považovat posílení problematiky profesní etiky učitele MŠ.

Shrnutí

Získané dílčí výsledky výzkumu jsou přínosné v mnoha ohledech. Byla identifikována problematická místa v profesním vzdělávání budoucích učitelů mateřských škol, které bude třeba při realizované inovaci studijního programu reflektovat a zohlednit. I když podstatou našeho projektu byla modularizace studijního programu, zabýval se řešitelský tým i rozvojem profesních kompetencí, a to jak z pohledu sebehodnocení studentů, tak i z pohledu učitelů pedagogických praxí. Výzkum potvrdil přímou a zásadní vazbu na modularizaci studia.

Za důležité ale považujeme naše šetření opakovat a zjistit, zda současná situace koresponduje s daty již realizovaného výzkumu.

Příloha 1: Dotazník zaměřený na sebehodnocení profesních kompetencí studentů oboru učitelství pro MŠ

- 1 výborně (zvládám bez potíží)
 2 velmi dobře (zvládám s menší dopomocí)
 3 dobře (potřebuji soustavnou dopomoc, radu)
 4 dostatečně
 5 nezvládám

Kompetence předmětová	1	2	3	4	5
uplatňuji multidisciplinární naukové znalosti					
mám talentové předpoklady a ovládám praktické činnosti v oblasti výchov					
disponuji uživatelskými dovednostmi informační a komunikační technologie					

Kompetence didaktická a psychodidaktická	1	2	3	4	5
ovládám základní alternativní didaktické postupy					
dovedu pracovat se vzdělávacím programem předškolního stupně					

Kompetence pedagogická	1	2	3	4	5
dovedu uspokojovat potřeby dítěte					
ovládám procesy a podmínky předškolní výchovy, a to jak v rovině teoretické tak praktické					
užívám prostředky výchovy založené na aktivitě dětí, jejich prožitku a emocionálním rozvoji, především explorační činnosti a hru					
rozborem dokáži zhodnotit úroveň rozvoje dítěte vzhledem k úrovni prováděné činnosti					
mám znalosti o právech dítěte a respektuji je ve své pedagogické práci					
orientuji se v kontextu výchovy a vzdělávání na základě znalostí vzdělávacích soustav a jejich trendů					

Kompetence diagnostická a intervenční	1	2	3	4	5
dovedu použít prostředky pedagogické diagnostiky					
dovedu posoudit zdravotní stav a zajistit potřebná opatření					
jsem schopen fundovaně stanovit prognózu školní úspěšnosti					
zaujímám odborné stanovisko při vyjádření se					

k události integrace handicapovaného dítěte					
dovedu diagnostikovat sociální vztahy ve skupině					
jsem schopen identifikovat nadané děti a děti se specifickými poruchami učení a chování a uzpůsobit výběr prostředků výchovy jejich možnostem					
jsem schopný rozpoznat sociálně patologické projevy, šikanu a týrání jak u dětí tak u dospělých a zná možnosti jejich prevence a nápravy, které zprostředkují					
ovládám nedirektivní prostředky zajištění kázně ve třídě a umím řešit školní výchovné situace a výchovné problémy					
ovládám škálu hodnotících prostředků pro předškolní věk					
umím poskytnout radu pro rodiče a navrhnout preventivní opatření					

Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní	1	2	3	4	5
ovládám prostředky utváření podnětného sociálního prostředí ve třídě/škole, zajišťuji bezpečí dětí					
ovládám prostředky předškolní socializace dětí, dovedu působit na rozvíjení pozitivních sociálních vztahů mezi dětmi					
orientuji se v náročných sociálních situacích ve škole i mimo školu a jsem schopen zprostředkovat jejich řešení					
znám možnosti a meze vlivu mimoškolního prostředí, vrstevníků a starších sourozenců, i médií na děti,					
ovládám prostředky pedagogické komunikace ve třídě/škole					
uplatňuji efektivní způsoby komunikace a spolupráce s rodiči					

Kompetence manažerská a normativní	1	2	3	4	5
mám základní znalosti o zákonech a dalších normách a dokumentech vztahujících se k výkonu profese					
mám znalosti o podmínkách a procesech fungování školy					
ovládám základní administrativní úkony spojené					

s výkonem profese, ovládám vedení záznamů a výkaznictví					
dovedu organizovat školní i mimoškolní aktivity dětí					

Kompetence profesně kultivující	1	2	3	4	5
mám znalosti všeobecného základu					
umím vystupovat jako reprezentant profese					
mám předpoklady pro kooperaci					
jsem schopen sebereflexe					
orientuji se v oblasti kultury a tvorby pro děti					
mám potřebu vlastního rozvoje v zájmové oblasti					
jsem schopen reflektovat vzdělávací potřeby a zájmy dětí					